

ΑΝΕΞΗΓΗΤΕΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΣΤΟΥΣ ΒΡΑΧΟΥΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΦΙΛΙΠΠΩΝ

Κώστας Αν. Ατακτίδης
Στηλαιοερευνητής της Ε.Σ.Ε.

Θα πίστευε κανείς ότι η Ελλάδα είναι μια χώρα που από αρχαιολογικής πλευράς είναι πολύ γνωστή, αφού οι περισσότερες "ενδιαφέρουσες" τοποθεσίες της έχουν εξερευνηθεί και μελετηθεί. Υπάρχουν όμως και μερικές άλλες που καλύπτονται από μυστήριο και αινιγματικότητα. Οι τοποθεσίες αυτές συχνά βρίσκονται σε δυσπρόσιτα μέρη και γι' αυτό λίγοι μπορούν να τις πλησιάσουν. Στο σημείο αυτό αναφέρομαι στις περίφημες βραχογραφίες του Παγγαίου και στα βραχοανάλυφα των Φιλιππών, στο νομό Καβάλας.

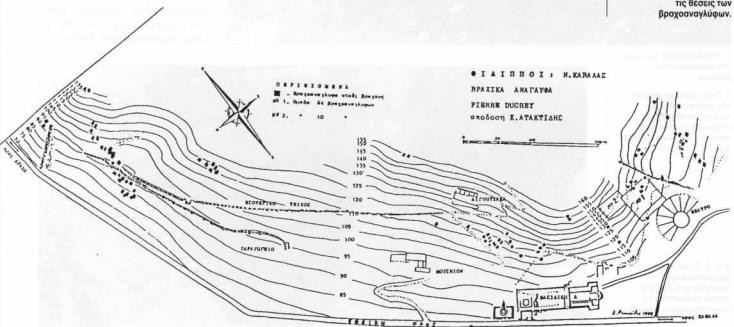
Η Μακεδονία είναι όλο εκπλήξεις, και κάθε στιγμή έχει να προσφέρει νέες εμπειρίες, καινούργιες εντυπώσεις και έναν άλλο κόσμο δεμένο σφιχτά με το παρελθόν. Σ' αυτό τον τόπο χιλιάδες χρόνια τώρα έζησαν και πέθαναν μεγάλοι πολιτισμοί, που ο καθένας άφησε πίσω του ίχνη ανεξίτηλα, αλλά και στοιχεία που πολλά από αυτά περιμένουν ακόμη την ερμηνεία τους. Τέτοια είναι η περίπτωση στα βουνά της Μακεδονίας και της Θράκης.

Είναι όμως καιρός, όλα αυτά που περιγράφουμε να παρακινήσουν τους Έλληνες επιστήμονες. Εμείς, πιστεύουμε ότι προετοιμάσαμε το δρόμο για να μπορέσουν να ακολουθήσουν τις διαδρομές που περιγράφουμε.

Ενα παράξενο, μοναδικό θέαμα αποκάλυπτεται στη βραχώδη νότια πλευρά του λόφου των αρχαίων Φιλιππών, στη βόρεια Ελλάδα. Εδώ, πάνω από 180 βραχοανάλυφα είναι σκαλισμένα κατευθειαν επάνω στους βρά-

χους που υπέρκεινται της ρωμαϊκής πόλεως. Από τα καλλιτεχνήματα του αρχαίου ελληνορωμαϊκού κόσμου σπανίως υπάρχουν σκαλισματα σε "ρίζιμους" βράχους. Στους Φιλιππούς όμως βρίσκουμε σκαλισμένες βραχογραφίες ασυνή-

1. Τοπογραφικό σχέδιο του λόφου των αρχαίων Φιλιππών με σημειωμένες τις θέσεις των βραχοαναλύφων.

2. Η Θεά Άρτεμις κυριαρχεί στα σκαλισμάτα των βράχων.

3. Στην αριστερή πλευρά της εικόνας σώζεται λατινική αναθρηματική επιγραφή του Ρουτίλιου προς την Αρτέμιδα: DIANA SACRU RUTILIUS MAXIMUS.

4. α, β. Σε μια σειρά από βραχοναγίλματα εμφανίζεται η Άρτεμις έτοιμη να θυσιάσει το προστατευόμενο ζώο της.

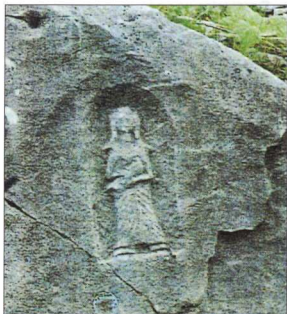

θιστες αλλά και ενδιαφέρουσες. Αυτές μπορεί να είναι αναθηματικά αφιερώματα, καμωμένα προς τιμήν ενός θεού ή μιας λατρείας, ή ως μέρος τελετής στη μνήμη νεκρών προσώπων.

Τα βραχοναγίλφα αυτά των Φιλίππων, που είναι αξιοσημείωτα και για το μεγάλο τους αριθμό, χρονολογούνται στο τέλος του δευτέρου και στην αρχή του τρίτου αιώνα μ.Χ. και φαίνονται να αντανάκλουν ένα περίεργο κράμα από τοπικό χρώμα και λαϊκή τέχνη, που δεν βρίσκονται πουθενά αλλού στο τότε ελληνικό τμήμα της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

Το καταπληκτικό αυτό άπλωμα των βραχοναγίλφων των Φιλίππων ίσως να ανήκει στην κατηγορία των αναθηματικών αφιερωμάτων. Μέχρι τώρα, οι βραχογραφίες δεν εκίνησαν το ενδιαφέρον που τους αξίζει ούτε τη λεπτομερειακή σπουδή και την επιστημονική τεκμηρίωση. Πολλά ερωτήματα γεννιούνται γύρω από αυτές. Παρισιτάνουν θεούς και θεές που λάτρευαν οι κάτοικοι της πόλεως; Λίγα όμως είναι γνωστά γύρω απ'αυτούς τους κατοίκους. Ποιοί ήταν; Ρωμαίοι άποικοι ή εκρωμαϊσμένοι ντόπιοι; Θρόκες γηγενείς; Και το σημαντικό, για ποιο λόγο σκάλισαν αυτά τα θρησκευτικά βραχογραφήματα-αφιερώσεις πάνω στους απόκρημνους βράχους;

Η πόλη των Φιλίππων είναι χτισμένη στις βόρειες ακτές του Αιγαίου, περίπου 150 χιλιόμετρα ανατολικά της Θεσσαλο-

νίκης, κοντά στην Καβάλα. Ο τόπος ήταν κάποτε αποικία των Θασίων και λεγόταν Δάτον. Έχει έναν μεγάλο, πλούσιο και κλειστό κάμπο, στον οποίο κυριαρχεί ο λόφος όπου βρίσκονται τα σκαλίσματα. Η πόλη εποπτεύεται από μεγάλο βυζαντινό κάστρο. Το 356 π.Χ.

ο βασιλιάς Φίλιππος ο Β΄ της Μακεδονίας, ο πατέρας του Μεγ. Αλεξάνδρου, κυριέψε την πόλη και την "ξαναβάφτισε" με το όνομά του.

Η τοποθεσία των Φιλίππων αποκαλύφθηκε, αρχαιολογικά, το 1861 από τον Λέοντ Heuzey, αρχαιολόγο της Γαλλικής

Αρχαιολογικής αποστολής, σταλμένος από το Ναπολέοντα τον Γ΄ για να εξερευνησει τη Μακεδονία. Μόνο βραχογραφίες περιέγραψε στην "Αρχαιολογική Αποστολή Μακεδονίας" ο Heuzey.

Το 1914 η Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή της Αθήνας

5. α. β. Αρκετές είναι οι γυναικείες μορφές που, σύμφωνα με ορισμένα χαρακτηριστικά, κυρίως αμφίσεως, μπορούν να ταυτιστούν με την Αιγυπτιακή θεά Ισιδα.

6. Η μορφή των βράχων με το βραχοσκαλίσμα.

άρχισε συστηματικές ανασκαφές μέχρι το 1938 και στη συνέχεια στο χώρο των Φιλίππων ανέλαβε η Ελληνική Αρχαιολογική Υπηρεσία. Το 1920-22 ο Λούι Ρενουβέν, Γάλλος αρχαιολόγος επίσης, έκανε μια εξαιρετική αποτύπωση των αποκρήμνων βράχων και αποκάλυψε περισσότερες από 100 βραχογραφίες. Ο ίδιος φιλοτέχνησε σειρά σχεδίων που αποδείχθηκαν πολύ χρήσιμα στην κατανόηση και τη λύση προηγούμενων αποριών πάνω σε θέματα ιστορίας της τέχνης του Σαρλ Πικάρ, που είχε μελετήσει τις βραχογραφίες στις αρχές του εικοστού αιώνα. Για να προετοιμάσει μια καινούργια έκδοση ο Ελβετός αρχαιολόγος Πωλ Κολάρ έβγαλε μια σειρά από εξαιρετικές φωτογραφίες, το ενδιαφέρον των οποίων τονίστηκε το 1969 από τον καθηγητή της αρχαίας ιστορίας του Πανεπιστημίου της Λωζάνης Pierre Ducrey, ο οποίος μελέτησε την περιοχή και τα βραχοανάλυφα των Φιλίππων.

Μορφές της θεάς Αρτέμιδος

Είναι δυνατό να ταξινομήσει κανείς, στη μεγάλη πλειοψηφία τους, αυτά τα εκκλησιαστικά βραχοανάλυφα των Φιλίππων σύμφωνα με το θέμα τους. Πολλές από τις βραχογραφίες παριστάουν θεούς, αν και μερικοί κοινοί θνητοί μπορεί επίσης να έχουν απεικονιστεί. Στην ελληνική τέχνη η αναγνώριση ενός θεού μπορεί να γίνει με διάφορους τρόπους. Μια χάρηνη μπορεί πραγματικά να δείχνει ποιον απεικονίζει. Ένα σύμβολο ή ένα ειδικό αντικείμενο σχετιζόμενο με το θεό μπορεί να είναι αποκλειστικά για την εικονιζόμενη μορφή, ή μια σκηνή από τυπικές πράξεις σχετιζόμενες με την εικονιζόμενη θεότητα μπορεί να είναι ενδεικτική. Η μορφή που αναπνέει συχνότερα στα σκαλισμένα αυτά ανήκει στη θεά του κυνηγιού Άρτεμη (Ντιάνα, για τους Ρωμαίους). Βρίσκεται όχι λιγότερο από ενενήντα φορές και είναι τιμημένη με επτά αναθηματικές απεικονίσεις. Σε πολλές περιπτώσεις παρουσιάζεται να κρατά τόσο αριστερό της χέρι, ενώ βγάζει ένα βέλος από τη φαρέτρα με το δεξί. Το ντύσιμό της αποτελείται κυνηγετικές μπότες (ενδρομίδες) και κοντάς χιτώνας. Η εσθία της συγκρατείται με δύο μάντες, τοποθετημένους ο ένας κάτω από τα στήθη, ο άλλος γύρω από τη μέση, όπου αναδιπλώνεται το ένδυμα.

Σε άλλη σειρά από βραχοανάλυφα των Φιλίππων παρουσιάζεται μια πολύ ζωντανή σκηνή: η θεά Άρτεμη με το αριστερό της χέρι κρατάει ελάφι από τα κέρατα και με το δεξί της μικρό ακόντιο. Άλλου η θεά είναι έτοιμη να θυσιάσει το προστατευμένο ζώο της, ενώ σε μια άλλη σειρά καρφωμένη αγέρωχα ένα μεγάλο μαχαίρι στο λαμίο του ελαφιού. Αυτή η σκηνή της θυσίας μάς γυρίζει πίσω, σε μια πολύ παλιά παράδοση. Στην ελληνική τέχνη το αρχαιότερο παράδειγμα αυτού του θέματος βρίσκεται σε μια μετώπη που θησαυρού των Αθηνών στους Δελφούς, που χρονολογείται στις αρχές του 4ου π.Χ. αιώνα και παριστάνει τον Ηρακλή να συντρίβει το ελάφι. Η απουσία παρόμοιας παράστασης προς σύγκριση κάνει δύσκολη την ερμηνεία αυτού του αναλύφου.

Γυναικείες μορφές

Εκτός από τα βραχοανάλυφα της θεάς Αρτέμιδος, οι βράχοι των Φιλίππων φέρουν μερικές κατηγορίες παραστάσεων που είναι δύσκολο να ερμηνευθούν. Πολλά παρουσιάζουν γυναικείες μορφές, αλλά τα ενδύματά τους και τα άλλα τους χαρακτηριστικά αποδίδονται πολύ διαφορετικά από εκείνα στα ανάλυφα της Αρτέμιδος. Τα περισσότερα παρουσιάζουν μια γυναικεία μορφή που στέκεται "κατά μέτωπον". Φορά ελαφρό ένδυμα (τον χιτώνα) και από πάνω μακρύ ένδυμα (το ιμάτιον), και το κρατά με το δεξιό της βραχίονα. Ο άλλος της βραχίονας πέφτει κατά μήκος του σώματός της. Ο Πικάρ, ο Κολάρ και ο Ντυγκρέ επιχειρήσαν την αναγνώριση των γυναικείων μορφών από διαφορετικούς δρόμους, αλλά συχνά τις ταύτισαν με την Αιγύπτια θεά Ίσιδα, καθώς αναγνώρισαν χαρακτηριστικά αυτής της θεάς.

Διάφορες υποθέσεις μπορεί να γίνουν σχετικά με τα πρόσωπα που εικονίζονται στους βράχους. Οι εικόνες μπορεί να παρουσιάζουν νεκρούς αφιερωμένους (ταμένους), που διάλεξαν να μείνουν αιώνια στους βράχους κοντά στη θεά που τιμούσαν. Οι απεικονίσεις αυτών των θνητών σε αναθηματικές αφιερώσεις ουσιαστικά είναι τελείως αγνώστες στην ελληνική τέχνη. Είναι όμως δύσκολο να εξηγήσουμε αυτά τα ανάλυφα ως νεκρικά, γιατί δεν ταυτίζονται με τις γνώσεις μας σχετικά με το ελληνικό και το ρωμαϊκό νεκρικό τυπικό.

Στους βράχους των Φιλίππων όμως υπάρχουν απεικονίσεις και από άλλες θεότητες. Ο περίφημος "Θραξ Ιππέυς", εμφανίζεται επτά φορές σε διαφορετικές στάσεις. Γενικά όλες οι βραχογραφίες δείχνουν οικονομολογικούς τύπους που προέρχονται από κλασικά γλυπτά πρότυπα και είναι λαϊκές προσαρμογές τους. Φυσικά όλες οι παραστάσεις δεν είναι όμοιες, και μερικές απεικονίσεις της Αρτέμιδας φαίνεται να είναι μοναδικές.

Γοητευτική είναι η ιδιομορφία των βραχοανάλυφων των Φιλίππων στον τρόπο που είναι καμωμένες. Στο χώρο της Θράκης μέχρι και το Δούναβη οι μορφές των θεών είναι συνήθως σκαλισμένες σε μαρμάρινες πλάκες και αφιερωμένες σε ιερά. Εδώ είναι σκαλισμένες απευθείας επάνω στους βράχους. Μπορούμε να φανταστούμε ότι οι κάτοικοι της ρωμαϊκής πόλεως ανέθεταν τόσο συχνά σε τεχνίτες να χαράζονταν ένα βραχοανάλυφο, σαν πέτρινο μνημείο στην πόλη τους;

Uninterpreted Female Figures on the Rocks of the Ancient Philippi

K. Atakltidis

Unusual but also interesting reliefs are carved on the rocks of ancient Philippi. They can be interpreted as votive reliefs honouring a deity or a cult, in memory of or part of a ritual for deceased persons. However, these rock reliefs are also remarkable for their great number. They date from the end of the second and the beginning of the third century AD and seem to convey a peculiar mixture of local and popular art, unknown in any other part of the then Greek section of the Roman Empire.

Βιβλιογραφία

- P. Ducrey, Τα βραχοανάλυφα των Φιλίππων, 1969.
- Ν. Μουσταπούλος, Τα αειδογραφήματα Παναγίου, 1969.
- Χ. Παπουτσάκης, "Οι βραχογραφίες Αρτεμιού Στραίων", Κοιμητικά χρονικά, τόμ. 24, Ηρακλείου 1972.
- Ν. Σιμμενιώδη - Κ. Μαις - R. Seemann, "Οι βραχογραφίες σε σπήλαια της περιοχής Αλυστρατής, Σερρών", Δελτίον Ε.Σ.Ε., τόμ. XV-1, 1978.
- Δ. Τριανταφυλλίδης, "Μεγαλόθηκα μνημεία και βραχογραφίες στη δυτική Θράκη", ΑΑΑ, τ. ΣΤ', 1973, και "Η προϊστορία στο χώρο της Δ. Θράκης", Αρχαιολογία, τεύχ. 13, 1984.
- Α. Καττήλας, "Οι βραχογραφίες Κωνσταντού Καβάλας", Δελτίον Ε.Σ.Ε., τόμ. XVII-1, 2, 1982.
- Κ. Ατακτιδής, "Οι βράχοι της Καβάλας μάρτυροι του χριστιανισμού της Αρχαίας", Αρχαιολογία, τεύχ. 26, 1988.
- Κ. Ατακτιδής, "Οι ανεξήγητες βραχογραφίες των Φιλίππων", εφημερίδα Θεσσαλονίκης, 19.1.1991.
- Ν. Μουσταπούλος, "Νεολιθικές βραχογραφίες", Αρχαιολογία, τεύχ. 56, 1995.